

УДК 336.717.061.1:330.117

В. Г. Шевалдіна, к.е.н.,
доцент кафедри менеджменту
банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СУЧАСНИЙ СТАН КРЕДИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті розкриті окремі теоретичні аспекти напрямів кредитування населення. Досліджений сучасний стан і тенденції, що склалися у сфері кредитування населення, а також визначені основні причини, що впливають на її розвиток.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інституціональний кредит, не інституціональний кредит, кредит готівкою, споживчий кредит, кредитні картки.

АННОТАЦИЯ. В статье раскрыты отдельные теоретические аспекты направлений кредитования населения. Исследовано современное состояние и тенденции, сложившиеся в сфере кредитования населения, а также определены основные причины, влияющие на ее развитие.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: институциональный кредит, неинституциональный кредит, кредит наличными, потребительский кредит, кредитные карты.

ABSTRACT. Particular theoretical aspects of ways of crediting population are highlighted in the article. Situation and tendencies in the sphere of crediting population nowadays are investigated, as well as major reasons which influence it's development.

KEY WORDS: institutional credit, non-institutional credit, credit in cash, consumer credit, credit cards.

Можливості населення купувати товари та послуги залежать в першу чергу від їх матеріального добробуту. Саме дохід, який залишається у споживачів після виплат всіх поточних необхідних платежів, є показником того, якими є можливості людей придбавати різноманітні види товарів та послуг. У випадку, якщо на даний момент таких можливостей для забезпечення невідкладних потреб не вистачає, досягти необхідної грошової межі для покращення свого добробуту можна за допомогою кредиту.

У економічній літературі кредит населення поділяють на інституціональний та неінституціональний. До інституціонального відносять запозичення населення у організованих фінансових посередників, які здійснюють участь в прийнятті і реалізації рішен-

ня фізичної особи щодо отримання грошових коштів у кредит: комерційні банки, ломбарди, кредитні спілки, фінансові компанії. До неінституціонального — угоди між фізичними особами щодо надання боргових сум під відсотки, або на інших умовах.

В Україні населення найактивніше користується кредитними послугами такого фінансового посередника як комерційний банк. Починаючи з 2002 року ринок банківських кредитів для населення знаходився на підйомі. Аналіз обсягів кредитів фізичним особам показує, що до 2008 року відбувалося їх швидке і стабільне зростання (рис 1.). У період з 2002 року по 2007 рік (станом на кінець відповідних років) обсяги наданих кредитів зросли майже у 44 рази, або на 4286,9 %. Це відповідає середньорічному зростанню на 116 %, що є одним із найвищих темпів зростання порівняно з іншими країнами.

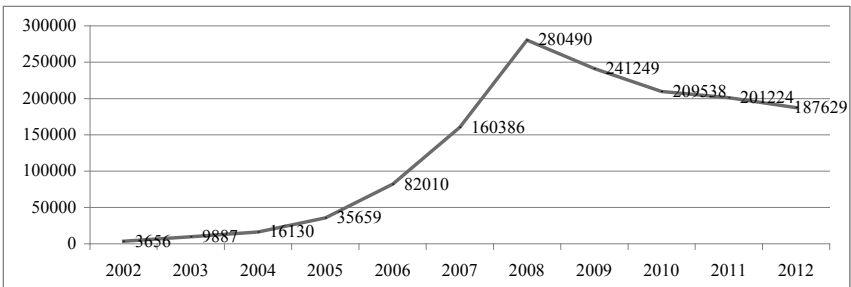

Рис. 1. Динаміка обсягів кредитів, наданих комерційними банками домогосподарствам України за 2002—2012 рр., млн грн [1]

Цілком очевидно, що таке бурхливе зростання обсягів кредитів населенню у першу чергу обумовлене зростанням доходів домашніх господарств. Доходи населення в абсолютному вираженні виросли приблизно в 3,4 рази. У цей же період істотно розширилася пропозиція для населення дорогих товарів і послуг (побутової і електронної техніки, меблів, автомобілів, нерухомості, освітніх, медичних, туристичних послуг тощо). Усе більша кількість банків розробляє свої спеціальні програми кредитування, пропонуючи населенню кредити на невідкладні потреби, освіту, придбання нерухомості, товарів тривалого користування тощо. Для багатьох домогосподарств з'являється реальна можливість покращити свої побутові та житлові умови, задовольнити матері-

альні та естетичні потреби, не відкладаючи вирішення цих питань до моменту накопичення необхідної суми коштів, а скориставшись кредитними пропозиціями банків. Таким чином, бурхливе зростання кредитування населення пов'язане із збігом інтересів двох сторін: банкам вигідний цей напрям кредитування через високі відсоткові ставки, а населенню кредити дозволяють задовольняти зростаючі потреби та долати певні фінансові труднощі.

У кризовий період 2008—2009 років через виникнення несприятливої економічної ситуації населення України почало досить жорстко економити, знижувати свої витрати і перестало масово звертатися за кредитом у банки. Зміна фінансової поведінки населення через зниження реальних доходів до невизначеністю у майбутньому співпала з падінням довіри до комерційних банків. В 2009 році згідно дослідження проведеного соціологічною службою Центру Разумкова загальний індекс недовіри населення до комерційних банків склав 65 пунктів [2].

У цей період прослідковується переломний момент у кредитуванні банками домогосподарств — обсяги кредитів населенню почали скорочуватися (рис. 1). Сильне та тривале зниження загального обсягу наданих кредитів домогосподарствам спостерігається і дотепер, не дивлячись на те, що зростання доходів населення продовжується, хоч і нижчими темпами ніж до кризи. У період з 2009 по 2012 роки обсяги кредитів населенню скоротилися на третину, а доходи населення зросли в 1,6 разів.

У посткризовий період комерційні банки активізувалися у сегменті роздрібного бланкового кредитування. Відродження ринку кредитування населення почалося з короткострокових продуктів: кредитів готівкою, споживчих кредитів купівлі товарів і овердрафтів на кредитні карти, які і на даний час активно конкурують між собою.

Найбільш зрозумілим і простим інструментом запозичень для населення є кредит готівкою, який позичальник використовує на свій власний розсуд. У цьому виді кредиту вирішальним чинником для позичальника при виборі банку є не процентна ставка, а скоріше умови обслуговування: звертається увага на перелік документів, час ухвалення рішення, доступність кредиту, щомісячні комісії. У кредитуванні готівкою, на відміну від кредитної карти, визначений чіткий графік погашення кредиту і фіксована сума щомісячного внеску. До того ж кредит готівкою обмежений обся-

гом та часом — позичальник знає, коли він виконає свої зобов'язання перед банком.

Це один із найбільш ризикових напрямів кредитування для банків, але в той же час і один з найбільш прибуткових за рахунок масових видач та високої вартості, яка формується з урахуванням незабезпечених ризиків. За даними компанії «Простобанк Консалтинг» середні відсоткові ставки за користування готівковими позиками склали у 2007 році — 30 %, у 2012 — 56,3 % [3]. На даний час вітчизняні банки розробляють і пропонують кредитні продукти для різних за рівнем доходів груп клієнтів.

Споживчий кредит купівлі товарів — зручна можливість негайно отримати кредит на придбання товарів, найчастіше комп'ютерної або побутової техніки, безпосередньо у торговельних мережах. Перевагами споживчих кредитів, зокрема акційних, є їх цінова доступність, проста процедура оформлення — заповнюється мінімальна кількість паперів, можливість отримати кредит без довідки про доходи і наявність програм лояльності. Банки, що вже відкрили точки продаж не лише в найбільших торговельних мережах, але і в невеликих магазинах з продажу комп'ютерної або побутової техніки, почали пропонувати кредитні продукти клієнтам інтернетів-магазинів.

Згідно з дослідженням компанії Inmind, проведеного у 2010 році, банкам заборговували по кредитах 30 % українців. З числа боржників переважаюча частка — 24 % — узяли саме споживчий кредит і по 2 % — на купівлю автомобіля та іпотеку. Більшість позичальників повідомили, що витрачають на платежі від 20 % до 30 % свого доходу [4].

Споживче кредитування українського населення розвивається швидкими темпами і має значний потенціал зростання. Так, частка обсягів продаж побутової техніки роздрібних мереж в докризовий період досягала 60 %. В кризові 2009—2010 роки вона знизилась до 20—25 %, а в 2011 році відбулося поступове зростання до 35—40 % [5]. Середня ефективна відсоткова ставка за кредитами на товари складала у 2007 році 61 % річних, на кінець 2010 року перевищувала відмітку в 75 %, у 2012 — 60,6 % [3].

Овердрафт на кредитну картку — одна з форм короткострокового кредитування, що дозволяє позичальникові отримати кредит і користуватися грошима на банківській картці понад залишок коштів, що лімітується (конкретний ліміт визначається розміром кредиту). Такий напрям кредиту не передбачає жорсткого графі-

ка погашення заборгованості в разі зменшення обсягу кредиту, а механізм його револьверності дає можливість клієнтові знову використовувати кредитні кошти, повторно не звертаючись до банку.

Для клієнтів банку кошти на кредитній картці можуть виступати і джерелом довгострокового кредитування, і електронним гаманцем для здійснення щоденних купівель. Для банку такий напрям кредитування населення виступає найоптимальнішим з технологічної сторони способом створення лояльної і довгострокової клієнтської бази.

Експерти банківського ринку схиляються до думки, що майбутнє за розвитком такого продукту як кредитні картки і відмічають, що увага багатьох банків зосереджена на розвитку споживчого кредитування за допомогою удосконалення і розширення продуктової лінійки кредитних карток. Банки, які раніше видавали споживчі кредити в торгівельних мережах, тепер переглядають свої підходи в напрямку надання клієнтам кредитних карток. Населення, фінансова грамотність якого поступово зростає, виявилось готовим до таких пропозицій банків. Попит на кредитні карти збільшується за рахунок підвищення інформованості населення, позитивного досвіду використання такого продукту клієнтами різних банків, які працюють на фінансовому ринку України, а також завдяки спрощенню банками процесу використання кредитних карток за рахунок модернізації ІТ-систем та підвищення додаткової функціональності карток.

За словами банкірів кредитні картки стають усе більш популярними і навіть модними серед працездатного населення, особливо у віці 26—45 років [6]. Це підтверджують і результати опитування населення, представленими найбільшою компанією з маркетингових та соціальних досліджень в Україні — GfK Ukraine. Найбільш широко використовуваними видами кредитування населенням України у 2011 році були кредитна картка, кредит на споживчі потреби та нецільовий кредит [7]. При цьому в останні п'ять років демонструє стабільний приріст саме кредитування за допомогою кредитної картки.

Ситуація на вітчизняному ринку кредитних карт є в певній мірі суперечливою. З одного боку, постійно зростає кількість банків, що пропонують кредитні картки. З іншого боку, кількість активних карток, що знаходяться в обігу, скорочується. За даними НБУ, у 2011 році спостерігалось збільшення активних кредитних карток на 2,5 млн до 8,18 млн, проте вже у 2012 році їх кількість

скоротилася на 103 тис.— до 8,08 млн карток [1]. Це означає, що ринок кредитних карток уже є насиченим, клієнти банків не квапляться використовувати нові кредитні картки, оскільки відбувається поступове подорожчання таких позик, а населення стало більш обачливим у своїх витратах.

Більш складна ситуація склалася з автокредитуванням та іпотекою, відродження яких потребує довгострокових ресурсів кредитування, високих доходів населення, детінізації процесу виплати заробітної плати та великої кількості позичальників з високими офіційними зарплатами.

Спад продажу на вітчизняному автомобільному ринку багато в чому обумовлений зниженням темпів банківського кредитування населення на купівлю транспортних засобів. До кризи обсяги продажу автомобілів населенню в Україні щорічно збільшувалися на 30—40 % і досягли максимального показника у 2008 році. Приблизно половина автомобілів продавалася у кредит. На сьогодні, порівняно з 2008 роком, обсяги ринку автокредитування значно скоротилися. Так, у 2008 р. було продано 623 тис. машин, а у 2012 р. реалізують приблизно 200 тис. авто. Відповідно, якщо у 2008 р. банки видали близько 450 тис. позик на покупку автомобілів, то до кінця 2012 р. цей показник складе 40 тис [8]. Тобто, якщо автомобільний ринок за цей період скоротився лише в три рази, то ринок кредитування населення на купівлю автомобіля — у 10 разів.

Однак поступово ринок автокредитування відновлюється: у 2011 році обсяги продажу автомобілів виросли на 36 % (до 220,6 тис.), а питома вага автомобілів, проданих у кредит зросла з 10 % до 20 %. Таке зростання можна пояснити участю банків у різноманітних партнерських програмах з автосалонами, у рамках яких видаються позики на пільгових умовах. За допомогою таких акційних програм автосалони намагаються збільшити реалізацію автомобілів за рахунок максимального використання банківського кредитування.

За оцінками учасників ринку, у 2012 році в кредит населенню продається уже 20—25 % всіх нових автомобілів, однак для масового споживача автокредитування стало дорогим і недоступним. Якщо у 2008 році відсоткові ставки за кредитними програмами склали 11—15 % річних (у різних валютах), то на даний час відсоткові ставки доходять до 22 % річних [3]. Також необхідно відмітити обмежену кількість кредитних пропозицій банків.

У 2013 році, за оцінками експертів ринок легкових автомобілів в Україні може вирости на 15—20 % у порівнянні з 2012 роком. Банки підвищували ставки в умовах кризи в єврозоні, однак у майбутньому для підвищення своєї дохідності будуть вимушені знижувати відсоткові ставки. Клієнтам запропонують більш вигідні умови: знижені відсотки, невеликий первинний внесок, збільшений термін погашення кредитів. Одним із основних кредитних продуктів, які будуть запропоновані банками, може стати така послуга як trade-in (залік вартості старого автомобіля при покупці нового). Такі пропозиції банків матимуть позитивний вплив на доступність для населення автокредитів.

Іпотечне кредитування дозволяє фізичним особам придбати житло, яке без фінансового посередництва банків могло б бути недоступне або взагалі, або упродовж тривалого періоду часу.

За даними Української національної іпотечної асоціації до розгортання кризи та гальмування роботи ринку нерухомості біля 70 % операцій купівлі-продажу нерухомості в Україні здійснювалося за допомогою іпотечних кредитів [9]. У кризовий період цей показник знизився до 20 % і до теперішнього часу не зріс.

На даний час українські банки фактично припинили іпотечне кредитування. На протязі 2008—2012 років загальні обсяги іпотечних кредитів, наданих банками фізичним особам, скоротилися з 111,7 млрд грн. до 63,2 млрд грн [1]. Кількість банків, що надають кредити на іпотеку, скоротилася з 90 установ з докризового періоду до 45 у 2012 році. При цьому десять банків контролюють 80 % іпотечного ринку за обсягом виданих кредитів. Середній розмір кредиту скоротився в 2012 р. до 270,8 тис. грн. з 313 тис. грн. в 2011 р [10].

Головною причиною, що стримує зростання іпотечного кредитування населення, є відсоткова ставка по кредитах, яка тримається на неприпустимо високому рівні. Якщо у 2007 році відсоткові ставки за кредитними програмами знизилися до 14,8 % річних, то у 2012 році досягали 20—25 % річних [3]. Такі високі ставки, а також ціни на житло не відповідають платіжним можливостям більшості громадян країни. На сьогоднішній день лише близько 8—10 % українців можуть собі дозволити скористатися іпотечним кредитом.

Розвиток іпотечного кредитування значною мірою підтримувався завдяки програмам співпраці банків з Державною іпотечною установою (ДІУ). Державна іпотечна установа створена

державою для допомоги громадянам у придбанні власного житла. За 8 років діяльності з 2004 року ДІУ рефінансувала понад 8000 кредитів, наданих громадянам на придбання житла. Станом на кінець 2012 року на балансі ДІУ знаходилося 5342 кредити на суму 905 млн грн [11]. Партнерами ДІУ є 114 банків з 177 діючих в Україні.

З 20 листопада 2010 року ДІУ рефінансувало кредитні установи під 11 %, проте 26 листопада 2012 року ставка була різко підвищена до 18 %, що пояснюється подорожчанням ресурсів, залучених установою на внутрішньому ринку для рефінансування іпотечних кредитів і кредитування банків-партнерів. Банки-партнери, в свою чергу, підняли вартість іпотеки для споживачів до 21 %. Такі дії звузили коло потенційних позичальників. Не дивлячись на те, що обсяги кредитування за програмою ДІУ зросли більш, ніж в 3,5 рази — з 290 кредитів на суму понад 76 млн. грн. у 2011 році до 1033 кредитів на 293,4 млн грн. у 2012 році, цей обсяг дуже невеликий і складає 15 % загального гривневого приросту іпотечного портфеля банківської системи. Ця державна програма дає можливість придбати житло за меншою ставкою лише невеликій категорії населення країни.

В перспективі для відродження ринку іпотеки для масового споживача необхідно вирішити завдання, пов'язані з розвитком фінансового сектора, нормативно-законодавчої бази, стабільного економічного зростання, визначеності державної політики в житловій сфері.

Що стосується неінституціональних кредитів домогосподарств, то вони є досить розповсюдженим явищем серед населення України. Цьому сприяють не тільки економічні, але і соціально-культурні чинники (традиції, менталітет, рівень фінансової грамотності на яких базується стандарт поведінки громадян). Українці швидше звертатимуться до родичів або знайомих, щоб позичити гроші, ніж підуть у пошуках кредиту в один з майже 180 банків, що працюють в Україні. Такий висновок був зроблений у доповіді Світового банку, підготовленій на основі опитування про використання банківських послуг у світі, що було проведене Інститутом Геллапа в 148 країнах протягом 2011 року [12].

«У Фінляндії 24 % дорослих повідомили, що впродовж останніх 12 місяців запозичували гроші в офіційних фінансових установах, таких як банк, кредитний союз або мікрофінансова інституція. У Україні лише 8 % респондентів робили це, в Бурунде —

лише 2 %. В той же час, 37 % дорослих в Україні і 44 % опитаних в Бурунде за останній рік позичали гроші у членів сім'ї або друзів, в той же час у Фінляндії цей показник — лише 15 %», — наводиться приклад в доповіді у частині про банківські кредити.

У Фінляндії і Данії банківські рахунки мають 100 відсотків опитаних, у Франції і Естонії — 97 %, Германії — 96 %, в США — 88 %, в Польщі — 70 %, в Китаї — 64 %, в Білорусі — 59 %, в Росії — 48 %, в Грузії — 33 %, Азербайджані — 15 %, Таджикистані — 3 %. За результатами опитування лише 41 % дорослих українців мають банківські рахунки. Кредитні картки мають лише 19 % респондентів [12].

Результати опитування населення України, представлені GfK Ukraine, також показали, що протягом останніх 1-3 років виросло використання позик у родичів або знайомих (безвідсоткові позики виросли в 2011 році, позики під відсотки зростали в 2010 і 2011 рр.) [7]. У той же час використання банківських кредитів громадянами зменшувалося в 2009—2010 роках, і стабілізувалося у 2011.

Розглянувши ситуацію в сфері кредитування населення України можна зробити такі висновки:

- обсяги кредитів банків домогосподарствам в докризовий період стабільно зростали, після кризи — стабільно знижуються, що пов'язано не тільки зі зміною рівня доходів населення, забезпеченістю певними товарами, тощо, але й з підвищенням фінансової грамотності населення, в результаті чого позичальник більш чітко представляє собі фінансові наслідки свого рішення щодо використання кредитних коштів;

- розвивається короткострокове кредитування банками фізичних осіб, що характеризує низьку забезпеченість населення доступними вільними грошовими коштами;

- в структурі кредитів наданих населенню переважають споживчі кредити, що свідчить про труднощі, з якими стикаються фізичні особи, приймаючи рішення щодо купівлі або оплати яких-небудь послуг;

- все більшого поширення серед населення набувають такі гнучкі і мобільні кредитні продукти як кредитні картки;

- вартість кредитів для населення є високою, однак для банків такий напрямок кредитування є високоприбутковим;

- розвиток довгострокового кредитування (автокредитування, іпотека) потребує економічної стабільності, підвищення част-

ки населення з високими офіційними доходами, розвитку внутрішніх інституційних інвесторів, вирішення технічних проблем видачі іпотечних кредитів;

— серед українців досить поширеними є угоди між особами щодо надання грошових коштів.

Бібліографічний список

1. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]: Національний банк України. — Режим доступу до сайту: <http://www.bank.gov.ua>.

2. Соціологічне опитування «Чи довіряєте Ви комерційним банкам» Центру Разумкова [Електронний ресурс]: Центр Разумкова. — Режим доступу до сайту: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=438.

3. Офіційний сайт компанії «Простобанк Консалтинг» [Електронний ресурс]: Простобанк Консалтинг. — Режим доступу до сайту: <http://www.prostobank.com/>

4. *Скологдза Ю.* Новые украинские кредиты. // http://www.prostobank.ua/potrebitelskie_kredity/stati/novye_ukrainskie_kredity

5. *Дурицкий И.* Прогноз развития рынка кредитования физлиц в Украине. // http://www.business.ua/blogs/finansy/i_duritskiy_blog/586/

6. *Бабенко М.* Козырные карты. // Коммерсантъ — Україна. Приложения. — 2012. — 16 жовтня. — № 163. — С. 16—17.

7. *Яблоновский Д.* Потребительское кредитование: есть ли жизнь после кризиса. // http://www.gfk.ua/imperia/md/content/gfkukraine/presentations/20120528_yablonovsky_consumer_loans_draft.pdf

8. В Украине весной «подешевеет» автокредитование. // <http://rus.newsru.ua/auto/09jan2013/avtokreditovanie.html>.

9. *Пилипец А.* Ипотека должна стать локомотивом нашей экономики. // Риэлтор. — 2009. — 7 ноября.

10. Объем ипотечного портфеля в 2012 г. сократится на 10 % // <http://www.svyazstroi.ru/events/estate/obem-ipotechnogo-portfelya-v-2012-g->

11. Офіційний сайт Державної іпотечної установи [Електронний ресурс]: Державна іпотечна установа. — Режим доступу до сайту: <http://www.ipoteka.gov.ua/node/1727>

12. Украинцы скорее будут искать деньги у родственников и друзей, чем возьмут кредит в банке — опрос. // Зеркало недели. — 2012. — 18 апреля.

Стаття подана до редакції 04 березня 2013 р.